

ปกิณกะ

บันทึกภูมิปัญญา: หมอพื้นบ้าน กรณีหมอสอยเพชรฤทธิ์ จังหวัดนครพนม

ภัทร วาสนา^{*‡}กมลทิพย์ สุวรรณเดช^{*}สวาท ศิลปราชะ[†]จิราภรณ์ บุญมาก^{*}

บทนำ

ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านนับเป็นวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพและความเจ็บป่วยของประชาชน ในชุมชน ซึ่งมีความหลากหลายทั้งชาติพันธุ์และวัฒนธรรมย่อยในสังคมไทย องค์ความรู้และวิถีปฏิบัติของการแพทย์พื้นบ้าน จึงสัมพันธ์กับวัฒนธรรมท้องถิ่น มีอัตลักษณ์ มีการผสมผสานกับการแพทย์แบบอื่น เป็น ทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ตกผลึกจากการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก กลั่นกรอง และสั่งสมสืบทอดจากคนรุ่นก่อน สู่คนรุ่นหลัง เป็นสิ่งสะท้อนระบบความคิด ความเชื่อ และแนวทางการดูแลสุขภาพและสุขภาพ

หมอสอย เพชรฤทธิ์ ได้รับการถ่ายทอดและซึมซับกระบวนการบำบัดรักษาตามองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในสายวัฒนธรรมไทลาวจากปู่และบิดา ซึ่งเป็นหมอพื้นบ้านที่ให้การรักษาผู้ป่วยในชุมชน หมอสอยได้ฝึกหัดอย่างใกล้ชิด จนมีความเชี่ยวชาญ

รักษาโรคชนิดต่าง ๆ เมื่อเห็นผู้ป่วยที่มารับการรักษามีความทุกข์ ความทรมานต่อโรคภัยไข้เจ็บเป็นอย่างมาก จึงได้ตั้งปณิธานในใจว่า “อยากจะรักษาผู้ป่วยให้หาย การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์เป็นบุญกุศลอันใหญ่หลวง ไม่เคยปฏิเสธในการช่วยรักษาคนไข้ แม้จะตึกตื่นเที่ยงคืนก็ไม่เคยปฏิเสธ ผู้ที่มาหาล้วนเดือดร้อน จึงต้องช่วยเต็มที่” จนกลายเป็นแรงบันดาลใจที่มีอิทธิพลต่อการเป็นหมอพื้นบ้านของหมอสอย เพชรฤทธิ์ และได้รับการขนานนามจากชุมชนโคกสีว่า “หมอยาดีเน่ปลาแห่งบ้านหนองบัว”

ชีวประวัติ

หมอสอยเกิดวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2482 ปัจจุบันอายุ 76 ปี อาศัยอยู่ตำบลโคกสี อำเภอนายูง จังหวัดนครพนม เป็นบุตรคนที่ 2 ในจำนวนพี่น้อง 7 คนของคุณพ่อคำตันกับคุณแม่บุญตา เพชรฤทธิ์ หมอสอยได้ซึมซับความเป็นหมอพื้นบ้านตั้งแต่วัยเด็ก โดยได้รับสืบทอดองค์ความรู้ด้านการใช้ยาสมุนไพรสำหรับรักษาอาการและโรคต่าง ๆ จากปู่และบิดาของตนเอง โดยมักติดตามปู่และบิดาเข้าป่าหาสมุนไพร เพื่อนำมาทำยารักษาคนไข้

^{*}กองการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

[†]สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครพนม

[‡]ผู้รับผิดชอบบทความ: patvasana@gmail.com

รูปที่ 1 หมอสอย เพชรฤทธิ์

นอกจากนั้นยังช่วยดูแลและรักษาผู้ป่วยที่มา
รับการรักษาเป็นประจำ

ในปี พ.ศ. 2508 เกิดวันเสี่ยงปีนแตกบ้านนาบัว
อ. เรณูนคร จ. นครพนม หมอสอยได้เข้าร่วมกับ
พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยบนเทือกเขาภูพาน
ก่อนที่จะถูกส่งตัวไปฝึกวิชาทหารที่กรุงปักกิ่งเป็น
ระยะเวลา 3 ปี แต่ก็ไม่สามารถเดินทางกลับไทยได้
เนื่องจากเส้นทางเชื่อมระหว่างจีน-เวียดนาม-ลาว-
ไทยถูกตัดขาด จากกองทัพอเมริกาที่ทิ้งระเบิดลง
เวียดนามเหนืออย่างหนัก รัฐบาลคอมมิวนิสต์จีนจึง
ให้โอกาสสหายชาวไทยสามารถศึกษาวิชาต่าง ๆ
เพิ่มเติมได้ หมอสอยจึงเริ่มศึกษาสมุนไพรและการ
รักษาด้วยศาสตร์การแพทย์แผนจีนและการแพทย์
พื้นบ้านสิบสองปันนาที่สถาบันการแพทย์แผนจีนใน
คุนหมิง มณฑล ยูนนาน เป็นเวลา 2 ปี เมื่อสำเร็จ
การศึกษาจึงเดินทางมาประกอบภารกิจที่สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว และได้ใช้ศาสตร์การ
แพทย์พื้นบ้าน ช่วยเหลือและรักษาประชาชนชาวลาว
และทหารคอมมิวนิสต์อย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 8 ปี
ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 จึงได้เดินทางกลับประเทศ
ไทยและเข้ามาพบกับทางการ ใช้วิชาความรู้รักษา
ผู้ป่วยจนถึงปัจจุบัน

ความชำนาญด้านการรักษา

ความชำนาญในการรักษาผู้ป่วยของหมอสอย
เป็นการผสมผสานภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านไทลาว
เข้ากับศาสตร์การแพทย์แผนจีน ทำให้หมอสอยมี
ความรู้ความชำนาญในการรักษาโรคได้หลายประเภท
อาทิเช่น อาการผิวดำแดง งูสวัด คางทูม ไข้หัดไข
โรคซางตานขโมยในเด็ก ภูคุดนไสย แก้อาการปวด
ตามกล้ามเนื้อต่าง ๆ โรคกระดูกเคลื่อน กระดูกหัก
หรือกระดูกแตกได้อีกด้วย โดยเฉพาะโรคมะเร็ง
หรือโรคมะเร็ง โดยหมอสอยเชื่อว่าเกิดจากผีที่
อวัยวะภายในเหล่านั้น เช่น ผีหัวตับ (มะเร็งตับ) ผีลำไส้
(มะเร็งลำไส้) เป็นต้น ซึ่งหมอสอยได้รับการ
ถ่ายทอดและศึกษาวิธีการรักษาเฉพาะจากปู่เฒ่าของ
เพชรฤทธิ์ ผู้ที่มีชื่อเสียงในการรักษาเฉพาะโรคนี้
ทำให้หมอสอยเป็นที่รู้จักทั่วไปในตำบลโคกสี ซึ่งใน
แต่ละวันจะมีผู้ป่วยมาหาที่บ้าน เพื่อให้หมอสอย
รักษาอยู่เป็นประจำ ปัจจุบันผู้ป่วยยังคงมารับการ
รักษาอย่างสม่ำเสมอ

การตรวจวินิจฉัยโรค

การตรวจวินิจฉัยโรคเป็นขั้นตอนที่สำคัญในการ
วิเคราะห์ข้อมูลผู้ป่วยจากการซักประวัติ อาการสำคัญ
ตรวจร่างกายแล้ว เพื่อนำไปสู่การทำนายโรคว่า
ผู้ป่วยป่วยเป็นโรคอะไร มีขั้นตอนดังนี้

1. ซักประวัติและอาการสำคัญจากผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย
2. การสังเกตสีผิว สีหน้า ดวงตา ริมฝีปาก เล็บ
การเกิด การลูกนั่ง การอ้าปาก ลักษณะลิ้น โคนลิ้น
เหงือกฟัน กระพุ้งแก้ม และผิวหนัง
3. การสัมผัสร่างกาย โดยการจับชีพจรข้อมือ
ข้อเท้า การใช้หลังมือแตะหน้าผากและใต้คาง การ
สัมผัสฝ่ามือฝ่าเท้าเพื่อตรวจความร้อน

รูปที่ 2 การจับชีพจรมือ

รูปที่ 3 มะตูม (*Siphonodon celastrineus* Griff.)

4. การตรวจกลืน ขณะนั่งใกล้คนไข้ได้กลืนอะไรบ้าง เช่น กลืนคาว กลืนน้ำเหม็นหรือไม่

การรักษา

หมอสมอยจะใช้ตำรับยาสมุนไพรเฉพาะสูตรรักษาผู้ป่วย ส่วนใหญ่เป็นยาสมุนไพรตำรับที่ประกอบไปด้วยสมุนไพรที่หาได้ในท้องถิ่นผสมผสานกับสมุนไพรจีน แม้จะใช้สมุนไพรบำบัดเป็นหลักแต่หมอสมอยยังใช้ การบริกรรมคาถาในขั้นตอนการรักษา อาทิเช่น คาถาเสกขณะต้มยา พร้อมกับเป่ามนต์ลงที่ตัวคนไข้ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่คนไข้นับเป็นจิตบำบัดอย่างหนึ่ง

รูปที่ 4 ตะครอง (*Ziziphus cambodiana* Pierre)

ตำรับยาสมุนไพรเฉพาะสูตร

ตำรับยาสมุนไพรรักษามะเร็งลำไส้ เป็นตำรับยาที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่ปู่เณทอง ซึ่งเป็นตำรับยาสมุนไพรที่รักษาแล้วได้ผลการรักษาดีและได้รับการคัดเลือกเป็น 1 ใน 4 ตำรับ สมุนไพรรักษามะเร็งของหมอพื้นบ้าน สำหรับนำไปวิเคราะห์ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาในระดับห้องปฏิบัติการ เพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนและยืนยันสรรพคุณตำรับยาสมุนไพรภายใต้โครงการศึกษาและพัฒนาการใช้ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในการรักษาผู้ป่วยมะเร็ง กองการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ประกอบด้วยพืชวัตถุ 10 ชนิด ดังตารางที่ 1

หมอสมอยใช้รากชิงชี แก่นมะตูม และรากผักข้าวเป็นตัวยาลูกที่มีสรรพคุณฆ่าเชื้อมะเร็ง ล้างสารพิษและช่วยสมานแผล ทำให้แผลยุบตัวเร็วขึ้น การต้มยา 1 ห่อ ใช้วิธีต้ม 3 ครั้ง เพื่อให้ได้ความเข้มข้นของยาเท่ากัน

ตารางที่ 1 ตำรับยาสมุนไพรรักษามะเร็งลำไส้ ของหมอสอย เพชรฤทธิ์

ลำดับ	สมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	ส่วนที่ใช้
1.	ข้าวเย็นเหนือ	<i>Smilax china</i> L.	หัว
2.	ชิงชี่	<i>Capparis micracantha</i> DC.	ราก
3.	มะตูม	<i>Siphonodon celastreus</i> Griff.	แก่น
4.	ตะครอง/หนามค้อม	<i>Ziziphus cambodiana</i> Pierre	ส่วนเหนือดิน
5.	ผักข้าว	<i>Momordica cochinchinensis</i> (Lour.) Spreng.	ราก
6.	เสลดพังพอนตัวเมีย	<i>Clinacanthus nutans</i> (Burm.f.) Lindau	ส่วนเหนือดิน
7.	เตยหอม	<i>Pandanus amaryllifolius</i> Roxb.	ใบ
8.	ทองพันชั่ง	<i>Rhinacanthus nasutus</i> (L.) Kurz	ส่วนเหนือดิน
9.	สาบเสือ	<i>Chromolaena odoratum</i> (L.) R.M.King&H.Rob.	ราก
10.	อ้อยดำ	<i>Saccharum officinarum</i> L.	ลำ

หมายเหตุ : ตำรับยานี้เป็นของหมอสอย เพชรฤทธิ์ จึงขอสงวนสิทธิ์ในการเปิดเผยอัตราส่วน

ขั้นตอนการต้มยา

1. ต้มยาครั้งที่ 1 ใส่ น้ำท่วมตัวยาน้ำในหม้อ ต้มจนเดือด รินน้ำยาเก็บไว้
2. ต้มยาครั้งที่ 2 ใส่ น้ำท่วมตัวยาน้ำในหม้อ ต้มจนเดือด รินน้ำยาเก็บไว้
3. ต้มยาครั้งที่ 3 ใส่ น้ำท่วมตัวยาน้ำในหม้อ ต้มจนเดือด รินน้ำยาเก็บไว้
4. นำน้ำยาที่ต้ม ทั้ง 3 ครั้ง มารวมกันเป็นเนื้อเดียว เพื่อให้ยามีความเข้มข้นเท่ากัน

กินครั้งละ 1 แก้ว จำนวน 3 เวลา ก่อนหรือหลังอาหารก็ได้ กินยาประมาณ 2-3 สัปดาห์ ผู้ป่วยจะมีอาการดีขึ้นตามลำดับ ให้ต้มยากินต่อไปจนกระทั่งหาย

นอกจากนี้ยังมีตำรับยาที่ใช้รักษาโรคต่าง ๆ อีกหลายตำรับ ได้แก่ ตำรับยาสมุนไพรรักษามะเร็งตับ มะเร็งมดลูก โรคมะเร็งลำไส้ ลมพิษ แก้ไข้ต่าง ๆ เป็นต้น โดยผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาห้ามกินอาหารแสลง เช่น หน่อไม้ ข้าวเหนียว ของหมักดอง เป็นต้น ห้าม

ทำงานหนัก ทำจิตใจให้สบาย และรักษาสภาพให้ดี ซึ่งหมอสอยกล่าวว่า “กำลังใจเป็นจุดสำคัญต่อโรค ถ้าไม่มีกำลังใจแล้ว โรคก็จะไม่หาย”

สิ่งที่ทำให้ภูมิปัญญาคงอยู่

หมอสอยกล่าวว่า “ผู้ที่เป็นหมอพื้นบ้านจะต้องมีความเสียสละ มีคุณธรรมช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์โดยไม่หวังผลตอบแทนหรือเรียกร้องค่ารักษาจากผู้ป่วย ซึ่งภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาที่สะสมความรู้มาเป็นระยะเวลานาน ทำให้ชุมชนยังมีความเชื่อและศรัทธาต่อการรักษาด้วยหมอพื้นบ้าน”

บทบาททางสังคม

นอกจากหมอสอยจะเป็นหมอพื้นบ้านที่ชาวบ้านชุมชนตำบลโคกสีให้การเคารพและนับถือแล้วนั้น หมอสอยยังมีบทบาทช่วยเหลือชุมชนอีกหลายด้าน เช่น ประชานกรรมการผู้สูงอายุตำบลโคกสี กรรมการ

5

6

รูปที่ 5-6 บทบาทในการช่วยเหลือชุมชนของหมอสมุนไพรร

ผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มหมอพื้นบ้านระดับจังหวัด คณะทำงานสำรวจพันธุ์พืชสมุนไพร จัดทำแผนคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่และจัดทำสารานุกรมพืชสมุนไพรในอุทยานแห่งชาติภูแล้งคา ปรากฏชาวบ้านด้านยาสมุนไพร วิทยาการถ่ายทอดความรู้เรื่องสมุนไพรพื้นบ้านและวิธีเก็บยาสมุนไพรในป่าให้กับเยาวชนนักเรียน เครือข่ายหมอพื้นบ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข รวมไปถึงส่งเสริมในชุมชนให้ปลูกสมุนไพรไว้ในครัวเรือนและถ่ายทอดความรู้ในการรักษาโรคเบื้องต้น

ด้วยสมุนไพร

บทสรุป

หมอสมุนไพรรได้อุทิศตนเป็นหมอพื้นบ้านรักษาดูแลไ้บ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วยเป็นเวลานานกว่า 25 ปี จนเป็นที่ยอมรับนับถือจากชาวบ้านชุมชนโคกสี ทางกระทรวงสาธารณสุขจึงได้มอบใบประกอบโรคศิลปะ สาขาเวชกรรมไทย ประเภท (ค.) เลขที่ พท.ว.19076 แก่หมอสมุนไพรร เพชรฤทธิ์ เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2554 เพื่อให้ท่านสามารถประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยด้านเวชกรรมไทย บำบัดรักษาผู้ป่วยตามภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านให้แก่ประชาชน ด้วยคุณูปการสาธารณสุขประโยชน์ด้านสาธารณสุขและภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่เยี่ยม ด้วยคุณธรรมและจริยธรรมวิชาชีพ หมอสมุนไพรร เพชรฤทธิ์ จึงได้รับการยกย่องเป็นหมอไทยดีเด่นแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2558

เอกสารอ้างอิง

1. เสาวณีย์ กุลสมบุญรณ์. สถานการณ์และความเคลื่อนไหวด้านการพัฒนาการแพทย์พื้นบ้าน ประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย; 2555. หน้า 1-3.
2. วิชัย โชควิวัฒน์, สันติสุข โสภณศิริ. พ่อหมอสมุนไพรร หมอไทยดีเด่นแห่งชาติ พ.ศ. 2558. กรุงเทพฯ: บริษัทแปลนพริ้นติ้ง จำกัด; 2558. หน้า 12-31.
3. กลุ่มงานการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครพนม. เอกสารประกอบการคัดเลือกหมอไทยดีเด่นระดับชาติ ปี 2558. พ่อสมุนไพรร เพชรฤทธิ์ “หมอยาดีคนดี” แห่งบ้านหนองบัว ตำบลโคกสี อำเภอดงหลวง จังหวัดนครพนม: (อัดสำเนา); 2558. หน้า 1-7.